

FRIESCH MUSEUM.

In het Prentenkabinet van het Friesch Museum is een kleine collectie plattegronden en gezichten op en in Leeuwarden tentoongesteld. Het is maar een kleine collectie uit de rijke topographische verzameling van het Museum, doch hiermee is gewaardeerd een overzicht over den ontwikkelingsgang van de hoofdstad van onze provincie te geven. Het is de bedoeling om na deze kleine tentoonstelling een vervolg van gezichten uit Oud-Leeuwarden te geven en om daarna ook uit de overige steden en dorpen van ons gewest achtereenvolgens dergelijke series ten toon te stellen. Voor den belangstellende, die hier meer van wil weten, zijn niet alleen de verzamelingen van het Museum toegankelijk, doch kan ook met zeer veel vrucht geraadpleegd worden de Stedelijke kunstverzameling. Deze laatste wordt als een onderdeel van het Gemeentelijk archief bewaard ten stadhuis en staat onder beheer van onze archivaresse.

De bezoeker van dit tentoonstellingskabinet zal goed doen bij zijn bezoek aan het Prentenkabinet ter linkerzijde te beginnen.

De eerste 10 vitrines geven een 12-tal plattegronden, waarvan de meest links geplaatste de oudste plattegrond van Leeuwarden voorstelt. Het origineel hiervan bevindt zich in de Stedelijke kunstverzameling.

Dit origineel is een tekening in waterverf, omstreeks 1500 door den bekenden kartograaf van Deventer gemaakt op last van Karel V. of diens zoon Philips II. Zeer waarschijnlijk is dit één uit de serie van schetsen, die door van Deventer gemaakt zijn voor de uitgeverste teekeningen, welke zich nog in het bezit van den Spaanschen koning bevinden. Deze teekeningen geven niet alleen een zeer juist beeld van de steden zelf, doch geven ook speciaal de toegangswegen te water en te land en de zich buiten de stadswallen bevindende gebouwen zeer nauwkeurig weer. Zeer waarschijnlijk zijn ze dan ook met een krijgskundig doel gemaakt en hebben zij den vorst later gediend bij de belegging van zijne tegen hem opgestane steden.

De stad had nog slechts eenvoudige, rechte grachten, terwijl er rondom de stadgracht geen weg liep. De buitengracht aan den zuidkant liep dwars door de tegenwoordige „Harmonie“, het Paleis van Justitie, het Wilhelminaplein en het plantsoen dat in de plaats gekomen is van de oude Koemarkt, om zich ter hoogte van „Amicitia“ met de tegenwoordige stadgracht te verenigen.

Aan den zuidoosthoek zien wij het door grachten en wallen omsloten blokhuys. Naast de Oldehove slaat nog de reeds kort daarna verdwenen kerk.

Buiten de stad zijn duidelijk te herkennen het Olde Galiléer Klooster aan de noordzijde, de door grachten en tuinen omsloten State Kammingabuer in de bocht van het nog bestaande Kalverdijkje.

Het Noordvliet was nog maar bebouwd tot aan het Oude Tichelwerk, het Zuidvliet veel minder ver, terwijl de weg Achter de Hoven nog in de landen verliep.

Het Jelsumer binnenpad met de er aan gelegen huizinge de „drie duentons“ was blijkbaar een bijna even breede landweg als de Siensers- en Marssumer-wegen, terwijl de Schraan er nog op voorkomt als vrijwel geheel onbebouwde weg en het dorp Huizum met zijn ouden toren geheel hetzelfde grondplan vertoont als tegenwoordig.

Zelfs voetpaden als het oude Huizumer-overzet naar den weg Achter de Hoven en allerlei kleine vervallen opvaarten waren niet vergeten, terwijl aan de zuidwestzijde van de stad op de Galgefenne aan de Harlingertrekvaart de teekenaar duidelijk de middeleeuwsche rechtplaats heeft afgebeeld.

Zoo'n kaart geeft wel een hoogen dunk van het nauwkeurige werk van den 16e-eeuwschen kartograaf en van het zeer ontwikkelde regeeringsbeleid van onzen toenmaligen landsvorst, Karel V.

De plattegrond hiernaast is van 1580. Hij is gestoffeerd met eenige personen in last 16e-eeuwsche kleederdracht en geeft een nagenoeg gelijk beeld als de vorige plattegrond. Deze is gebruikt voor verscheidene geschiedkundige boeken en plaatsbeschrijvingen uit het laatste van de 16e en begin van de 17e eeuw als van Braunius, Guicciardini en Oeco Scherfens.

De volgende kaart is door den Frieschen landmeter Joannes Sems in 1603 gemaakt en o. a. gevoerd bij Winsemius Chronique van Vrieslant.

Deze door den bekenden graveur Petrus Bastius in het koper gesneden plaat geeft een

gezicht in vogelvlucht van de stad met alle gebouwen van de zuidzijde gezien in opstand getekend.

Ze geeft het stadsbeeld in de eerste jaren van de 17e eeuw, toen de strijd tegen Spanje reeds een voor Nederland gunstige wending begon te nemen. Aan de noord- en oostzijde waren reeds eenige nieuwe bastions opgeworpen en ook de overige verdedigingswerken, als steenen wallen met torens, waterpoorten en dergelijke, maakten blijkbaar een zaak van voortdurende zorg van de stedelijke overheid uit.

Voor den nauwkeurigen beschouwer geeft zoo'n kaart aardige gegevens van het vroeg 17e-eeuwsche stadsbeeld. Men lette eens op de vele standaardmolens op de bastions en wallen van een type, waarvan het laatste exemplaar uit Friesland in gedemonteerd toestand op onze geschilderijwerkwinkel rust, om, wanneer gunstiger tijden zijn aangebroken, naar te hopen is, waar opnieuw te kunnen worden opgesteld.

De dragevelities, die thans in het stadsbeeld nog maar sporadisch meer voorkomen, vormden den meest gebruikelijken gevelvorm. Men cite bijvoorbeeld eens op de „Tuinen“, waarvan de Noordzijde geheel was ingenomen door een zoo geestig gebroken lijn van aan-elkaar-reisende ruitgevels en onwillekeurig komt daarbij voor hem, die zijn stad lief heeft, het schrikbeeld voor ogen, dat door demping van dit mooie grachtje tussen de genade-sing zou kunnen worden toegebracht. Een overzicht van de thans tentoongestelde verschillende beelden van Leeuwarden; nog onze vroege vaderen bewijzen, dat een ruw uitzien in een aldus gegrooid stadsplan niet kan gebeuren, zonder een schending van het geschiedkundige stadsplan en opoffering van de aesthetische waarde daarvan.

Hierop volgt een plattegrond van 1616, gemaakt door den uit Bolsward herkomstigen graveur Nicolaas Geilkerck en verschenen in Ubbo Emmius Beschrijving van Friesland.

Het volgende plan is dat van 1622, gemaakt door den bekenden Frieschen graveur Petrus Peddes, die zich naar zijn geboorteplaats noemde Petrus Harlingensis. Een groote verandering hebben blijkbaar de vestingwerken van Leeuwarden gedurende het 12-jarig bestand van den tachtigjarige oorlog ondergaan en toen deze kaart gemaakt werd waren de plannen daarvoor blijkbaar nog niet geheel uitgevoerd.

Op deze kaart komen dan ook aan de Oost- en Zuid-oostzijde, dus tusschen de Windmerpoot en de Tuinster Waterpoort een paar bastions voor, die echter nooit zijn uitgevoerd.

De overige verdedigingswerken aan de Noord-, West- en Zuid-westzijde waren toen blijkbaar reeds uitgevoerd. De eerstgenoemde kunnen wij nog op de laat-19e eeuwse kaarten terugvinden en kunnen wij ook nog in werkelijkheid zien. De stadsuitbreiding aan de Zuid-westzijde is later echter in de 60er jaren van de 19e eeuw, bij den aanleg van den stadsdijkpoort en het graven van de Willemsskade weer geheel gewijzigd.

In de 6e vitrine is opgesteld de kaart met opschrift Leoverdia, daterende uit het midden van de 17e eeuw en opgenomen geweest in den Steden-atlas van Beau.

Deze kaart laat de niet-uitgevoerde en dus op de vorige ten onrechte afgebeelde bastions weg. Een teken, dat de toestanden hier te lande veiliger werden, zijn de vele theetuinten, die hier tusschen het Vliet en de Windmerpootbrug zijn afgebeeld. Uit den plattegrond kan men duidelijk het karakter zien van deze sier- en oofttuinen met hunne zomerhuizen en theekoepels, waar de 17e- en 18e-eeuwsche poort gewoon was om zijn buitenvermaak te genieten. Een eerste begin hiervan is reeds te vinden op de kaart van 1622, waar dergelijke tuinen zijn afgebeeld langs den weg naar Cambuur.

De hierop volgende kaart is die van 1684, gemaakt voor de Beschrijving van Friesland, in dat jaar uitgegeven door den Franeker professor C. Schotanus. Deze nauwkeurige en zeer betrouwbare kaart is gemaakt door de landmeter Sjoerd Atesz Haacma en Sytze Gravius en door des professoren zoon Bernhardus Schotanus & Steringa, tezelfde, die in 1698 uitgaf den, op last van de Staten van Friesland gemaakten, en nooit volprezen Atlas van de verschillende gemeenten van Friesland. Nieuw op deze kaart is o. a. de juiste toestand, waarin het Saeylandt (ons tegenwoordig Wilhelmina-plein) hier is afgebeeld en de brug tusschen Tuinen en Vliet, een nieuw bewijs

voor de mindere vrees voor overvallen van de stad. Ook blijkt thans voor het eerst een met zoomen beplante singel rondom de geheele stadgracht te zijn aangelegd.

Een kleiner volgend kaartje geeft een beeld van de stad in de 18e eeuw, gedurende welke eeuw de plattegrond van de stad vrijwel gelijk bleef. In een volgende vitrine is tentoongesteld een kaart in 1839, uitgegeven door den boekhandelaar L. Schierbeek.

Waren alle overige kaarten in kopergravure uitgevoerd, deze, de volgende, die in 1845 werd uitgegeven door den bekenden Leeuwarder boekhandelaar Wopke Eckhoff, tevens Stedelijk Archivaris en ook al later kaarten zijn uitgevoerd in een nieuwe techniek, n.l. in de omstreeks 1800 door den Duitser Senefelder uitgevonden „steendruk“. Deze kaarten zijn gebaseerd op de door het kadaster verkregen meer wetenschappelijke uitkomsten der landmeetkunde en geven daarvan blijk in de onderlinge verhoudingen en juistere omtrekken der bebouwde eigendommen. Het verschijnen van nieuwe inrichtingen als „Kasernen“, „Zoozwatervijver“, „Tuchthuis“, „Koemarkt“, „Posteri“, „Groote steenen Korenmolens op de bastions“, „bebouwing van den geheelen Grachtswal“, „Gasfabriek“, „Concertzaal“, „Groote Societeit“, „Societeit Amicitia“, „Schouwburg“ geven even zooveel, in het begin van deze eeuw ingestelde nieuwigheden aan.

De daaraanvolgende plattegrond, in 1877 vervaardigd door den landmeter van het kadaster D. Vonk, geeft reeds het plan zooals wij dit thans in hoofdzaak nog kennen of als jongens gekend hebben. „Het Station“, „de Veemarkt“, de Willemsskade en vele nieuwe buurten en buurtjes, buiten de stadswallen ontstaan, zijn wel de meest ypsiche veranderingen in het stadsbeeld.

De kaart van Leeuwarden in 1919, die deze reeks afsluit, geeft dan het in het laatste van de 19e eeuw gezeene „Nieuwe Kanalt“ en de verlore stadsuitbreiding die hiervan het gevolg was en die daarna nog is en wordt voortgezet aan zijne zijden van de stad.

Bij deze plattegronden sluiten zich aan eenige gezichten op de stad van het zuiden uit. Het oudste van deze profielen is van omstreeks 1615, terwijl andere gedateerd zijn 1621 en 1874 of meest uit de 2e helft van de 17e of uit de 18e eeuw stammen.

De meeste zijn naar elkaar gevolgd en soms met allerlei fantasische bijvoegsels (heuveltjes op den voorgrond, wijngaarden, enz.) opgesteld. Toch is ook uit de vergelijking hiervan nog wel menig interessant detail op te maken. Het eigenlijke stadsprofiel, geestig beïnvloed door de hoop op de bastions staande molens, de torens der stadspoorten, de Oldehove, den thans verdwenen Nieuwe toren en verschillende kleine torentjes van kerken, raadhuis, blokhuys en punttoren der hoogste huizen, bleef vrijwel gelijk. De meeste wijziging ontstond hier door de zich steeds meer en meer uitbreidende beplanting en bebouwing buiten de wallen.

Op den voorgrond zien wij meest den bochtigen weg, die thans nog te herkennen is in de bocht van de Schrans en ter rechterzijde daarvan de blekerijen in de omgeving van het hotel, dat in het begin van de 19e eeuw heette „de Nieuwe Stads-herberg van Oude de Klanderij“ en dat thans alleen den laatste naam draagt.

De laatste 4 vitrines worden ingenomen door de oorspronkelijke teekeningen van den uit Groningen herkomstigen teekenaar Jan Bulthuis. Ze laten zien hoeveel schilderachtiger de stad er in het laatste van de 18e eeuw nog moet hebben uitgezien. Behalve de 4 stadspoorten, stellen deze teekeningen voor: de Blok- en Tuchthuis, de Vismarkt, de Kanselaar en het St. Anthony Gasthuys.

Wie hier meer over wil lezen, kan gemakkelijk in een onzer bibliotheken ter leen vragen de werken over Leeuwarden van onzen vroegeren stadsarchivaris W. Eckhoff of van onze tegenwoordige archivaresse mejuffrouw R. Visscher.

Een aandachtige beschouwing echter van deze kleine tentoonstelling is reeds voldoende om den wandelaar in en buiten de stad op vele geschiedkundige bijzonderheden attent te maken, die hem anders zouden ontgaan en die zijne wandeling zeker interessanter zullen maken.

FRIESCH MUSEUM.

In het Prentenkabinet van het Friesch Museum is een kleine collectie plattegronden en gezichten op en in Leeuwarden tentoongesteld. Het is maar een kleine collectie uit de rijke topographische verzameling van het Museum, doch hiermee is getracht een overzicht over den ontwikkelingsgang van de hoofdstad van onze provincie te geven.

Het is de bedoeling om na deze kleine tentoonstelling een vervolg van gezichten uit Oud-Leeuwarden te geven en om daarna ook uit de overige steden en dorpen van ons gewest achter-eenvolgens dergelijke seriën ten toon te stellen. Voor den belangstellende, die hier meer van wil weten, zijn niet alleen de verzamelingen van het Museum toegankelijk, doch kan ook met zeer veel vrucht geraadpleegd worden de Stedelijke kunstverzameling. Deze laatste wordt als een onderdeel van het Gemeentelijk archief bewaard ten stadhuize en staat onder beheer van onze archivaresse.

De bezoeker van dit tentoonstellinkje zal goed doen bij zijn bezoek aan het Prentenkabinet ter linkerzijde te beginnen.

De eerste 10 vitrines geven, een 12-tal plattegronden, waarvan de meest links geplaatste de oudste plattegrond van Leeuwarden voorstelt. Het origineel hiervan bevindt zich in de Stedelijke kunstverzameling. Dit origineel is een tekening in waterverf, omstreeks 1550 door den bekenden kartograaf van Deventer gemaakt op last van Karel V, of diens zoon Philips II. Zeer waarschijnlijk is dit één uit de serie van schetsen, die door van Deventer gemaakt zijn voor de uitgewerkte teekeningen, welke zich nog in het bezit van den Spaanschen koning bevinden. Deze teekeningen geven niet alleen een zeer juist beeld van de steden zelf, doch geven ook speciaal de toegangswegen te water en te land en de zich buiten de stadswallen bevindende gebouwen zeer nauwkeurig weer. Zeer waarschijnlijk zijn ze dan ook met een krijgskundig doel gemaakt en hebben zij den vorst later gediend bij de belegering van zijne tegen hem opgestane steden.

De stad had nog slechts eenvoudige, rechte grachten, terwijl er rondom de stadsgracht geen weg liep. De buitengracht aan den zuidkant liep dwars door de tegenwoordige „Harmonie”, het Paleis van Justitie, het Wilhelminaplein en het plantsoen dat in de plaats gekomen is van de oude koe-markt, om zich ter hoogte van „Amicitia” met de tegenwoordige stadsgracht te vereenigen. Aan den zuidoosthoek zien wij het door grachten en wallen omsloten blokhuys. Naast de Oldehove staat nog de reeds kort daarna verdwenen kerk.

Buiten de stad zijn duidelijk te herkennen het Olde Galileër Klooster aan de noordzijde, de door grachten en tuinen omsloten State Kammingabuer in de bocht van het nog bestaande Kalverdijkje. Het Noordvliet was nog maar bebouwd tot aan het Oude Tichelwerk, het Zuidvliet veel minder ver, terwijl de weg Achter de Hoven nog in de landen verliep.

Het Jelsumer binnenpad met de er aan gelegen huizinge de „drie ducaton” was blijkbaar een bijna even breede landweg als de Stiensers- en Marssumer-wegen, terwijl de Schrans er nog op voorkomt als vrijwel geheel onbebouwde weg en het dorp Huizum met zijn ouden toren geheel hetzelfde grondplan vertoont als tegenwoordig.

Zelfs voetpaden als het oude Huizumer-overzet naar den weg Achter de Hoven en allerlei thans vervallen opvaarten waren niet vergeten, terwijl aan de zuidwestzijde van de stad op de Galgefenne aan de Harlingertrekvaart de teekenaar duidelijk de middeleeuwsche rechtplaats heeft afgebeeld.

Zoo'n kaart geeft wel een hoogen dunk van het nauwkeurige werk van den 16e-eeuwschen kartograaf en van het zeer ontwikkelde regeeringsbeleid van onzen toenmaligen landsvorst, Karel V.

De plattegrond hiernaast is van 1580. Hij is gestoffeerd met eenige personen in laat 16e-eeuwsche kleederdracht en geeft een nagenoeg gelijk beeld als de vorige plattegrond. Deze is gebruikt voor verscheidene geschiedkundige boeken en plaatsbeschrijvingen uit het laatst van de 16e en begin van de 17e eeuw als van Braunius, Guicciardini en Occo Scharlensis.

De volgende kaart is door den Frieschen landmeter Joannes Sems in 1603 gemaakt en o.a. gevoegd bij Winsemius Chronique van Vrieslant.

Deze door den bekenden graveur Petrus Bastius in het koper gesneden plaat geeft een gezicht in vogelvlucht van de stad met alle gebouwen van de zuidzijde gezien in opstand geteekend.

Ze geeft het stadsbeeld in de eerste jaren van de 17e eeuw, toen de strijd tegen Spanje reeds een voor Nederland gunstige wending begon te nemen. Aan de noord- en oostzijde waren reeds eenige nieuwe bastions opgeworpen en ook de overige verdedigingswerken, als steenen wallen met torens, waterpoorten en dergelijke, maakten blijkbaar een zaak van voortdurende zorg van de stedelijke overheid uit.

Voor den nauwkeurigen beschouwer geeft zoo'n kaart aardige gegevens van het vroeg 17e-eeuwsche stadsbeeld. Men lette eens op de vele standaardmolens op de bastions en wallen van een type, waarvan het laatste exemplaar uit Friesland in gedemonteerden toestand op onze gemeente-timmerwerkplaats rust, om, wanneer gunstiger tijden zijn aangebroken, naar te hopen is, weer opnieuw te kunnen worden opgesteld.

De trapgeveltjes, die thans in het stadsbeeld nog maar sporadisch meer voorkomen, vormden toen den meest gebruikelijken gevelvorm. Men lette bijvoorbeeld eens op de „Tuinen”, waarvan de Noordzijde geheel was ingenomen door een zoo geestig gebroken lijn van aan-elkaar-reiende puntgeveltjes en onwillekeurig komt daarbij voor hem, die zijn stad lief heeft, het schrikbeeld voor oogen, dat door demping van dit mooie grachtje daaraan de genade-slag zou kunnen worden toegebracht. Een overzicht van de thans tentoongestelde verschillende beelden van Leeuwarden moge onze vroede vaders bewijzen, dat een ruw ingrijpen in een aldus gegroeid stadsplan niet kan gebeuren, zonder een schending van het geschiedkundige stadsplan en opoffering van de aesthetische waarde daarvan.

Hierop volgt een plattegrond van 1616, gemaakt door den uit Bolsward herkomstigen graveur Nicolaas Geilkerck en verschenen in Ubbo Emmius Beschrijving van Friesland.

Het volgende plan is dat van 1622, gemaakt door den bekenden Frieschen graveur Petrus Feddes, die zich naar zijn geboorteplaats noemde Petrus Harlingensis. Een groote verandering hebben blijkbaar de vestingwerken van Leeuwarden gedurende het 12-jarig bestand van den tachtigjarigen oorlog ondergaan en toen deze kaart gemaakt werd waren de plannen daarvoor blijkbaar nog niet geheel uitgevoerd.

Op deze kaart komen dan ook aan de Oost- en Zuid-oostzijde, dus tusschen de Wirdumerpoort en de Tuinster Waterpoort een paar bastions voor, die echter nooit zijn uitgevoerd.

De overige verdedigingswerken aan de Noord-, West- en Zuid-westzijde waren toen blijkbaar reeds uitgevoerd. De eerstgenoemde kunnen wij nog op de laat-19e eeuwse kaarten terugvinden en kunnen wij ook nog in werkelijkheid zien. De stadsuitbreiding aan de Zuid-westzijde is later echter in de 60er jaren van de 19e eeuw, bij den aanleg van den staatsspoorweg en het graven van de Willemskade weer geheel gewijzigd.

In de 6e vitrine is opgesteld de kaart met opschrift Leoverdia, dateerende uit het midden van de 17e eeuw en opgenomen geweest in den Steden-atlas van Bleau.

Deze kaart laat de niet-uitgevoerde en dus op de vorige ten onrechte afgebeelde bastions weg. Een teken, dat de toestanden hier te lande veiliger werden, zijn de vele theetuinen, die hier tusschen het Vliet en de Wirdumer-poortsbrug zijn afgebeeld. Uit den plattegrond kan men duidelijk het karakter zien van deze sier- en oofttuinen met hunne zomerhuizen en theekoepels, waar de 17e- en 18e-eeuwsche poorter gewoon was om zijn buitenvermaak te genieten. Een eerste begin hiervan is reeds te vinden op de kaart van 1622, waar dergelijke tuinen zijn afgebeeld langs den weg naar Cambuur.

De hierop volgende kaart is die van 1664, gemaakt voor de Beschrijvinge van Frieslandt, in dat jaar uitgegeven door den Franeker professor G. Schotanus. Deze nauwkeurige en zeer betrouwbare kaart is gemaakt door de landmeters Sjoerd Atesz Haacma en Sytze Gravius en door des professors zoon Bernhardus Schotanus à Sterringa, dezelfde, die in 1698 uitgaf den, op last van de Staten van Frieslandt gemaakten, en nooit volprezen Atlas van de verschillende gemeenten van Frieslandt. Nieuw op deze kaart is o.a. de juiste toestand, waarin het Saeylandt (ons tegenwoordig Wilhelmina-plein) hier is afgebeeld en de brug tusschen Tuinen en Vliet, een nieuw bewijs voor de mindere vrees voor overvallen van de stad. Ook blijkt thans voor het eerst een met boomen beplante singel rondom de geheele stadsgracht te zijn aangelegd.

Een kleiner volgend kaartje geeft een beeld van de stad in de 18e eeuw, gedurende welke eeuw de plattegrond van de stad vrijwel gelijk bleef. In een volgende vitrine is tentoongesteld een kaart in 1839, uitgegeven door den boekhandelaar L. Schierbeek.

Waren alle overige kaarten in kopergravure uitgevoerd, deze, de volgende, die in 1845 werd uitgegeven door den bekenden Leeuwarder boekhandelaar Wopke Eekhoff, tevens Stedelijk Archivaris en ook alle latere kaarten zijn uitgevoerd in een nieuwe techniek, n.l. in de omstreeks 1800 door den Duitscher Senefelder uitgevonden „steendruk“. Deze kaarten zijn gebaseerd op de door het kadaster verkregen meer wetenschappelijke uitkomsten der landmeetkunde en geven daarvan blijk in de onderlinge verhoudingen en juistere omlijning der bebouwde eigendommen. Het verschijnen van nieuwe inrichtingen als „Kaserne“, „Zoetwatervijver“, „Tuchthuis“, „Koemarkt“, „Posterij“, „Groote steenen Korenmolens op de bastions“, „bebouwing van den geheelen Grachtswal“, „Gasfabriek“, „Concertzaal“, „Groote Sociëteit“, „Sociëteit Amicitia“, „Schouwburg“ geven even zoovele, in het begin van deze eeuw ingestelde nieuwigheden aan.

De daaraanvolgende plattegrond, in 1877 vervaardigd door den landmeter van het kadaster D. Vonk, geeft reeds het plan zooals wij dit thans in hoofdzaak nog kennen of als jongens gekend hebben. „Het Station“, „de Veemarkt“, de Willemskade en vele nieuwe buurten en buurtjes, buiten de stadswallen ontstaan, zijn wel de meest typische veranderingen in het stadsbeeld.

De kaart van Leeuwarden in 1919, die deze reeks afsluit, geeft dan het in het laatst van de 19e eeuw gegraven „Nieuwe Kanaal“ en de verdere stadsuitbreiding die hiervan het gevolg was en die daarna nog is en wordt voortgezet aan bijna alle zijden van de stad.

Bij deze plattegronden sluiten zich aan eenige gezichten op de stad van het zuiden uit. Het oudste van deze profielen is van omstreeks 1615, terwijl andere gedateerd zijn 1621 en 1674 of meest uit de 2e helft van de 17e of uit de 18e eeuw stammen.

De meeste zijn naar elkaar gevolgd en soms met allerlei fantastische bijvoegsels (heuveltjes op den voorgrond, wijngaarden, enz.) opgesierd. Toch is ook uit de vergelijking hiervan nog wel menig interessant detail op te maken. Het eigenlijke stadsprofiel, geestig belijnd door de hoog op de bastions staande molens, de torens der stadspoorten, de Oldehove, den thans verdwenen Nieuwe

toren en verschillende kleine torentjes van kerken, raadhuis, blokhuis en puntdaken der hoogste huizen, bleef vrijwel gelijk. De meeste wijziging ontstond hier door de zich steeds meer en meer uitbreidende beplanting en bebouwing buiten de wallen.

Op den voorgrond zien wij meest den bochtigen weg, die thans nog te herkennen is in de bocht van de Schrans en ter rechterzijde daarvan de bleekerijen in de omgeving van het hotel, dat in het begin van de 19e eeuw heette „de Nieuwe Stads-herberg van Ouds de Klanderij” en dat thans alleen den laatsten naam draagt.

De laatste 4 vitrines worden ingenomen door de oorspronkelijke teekeningen van den uit Groningen herkomstigen teekenaar Jan Bulthuis. Ze laten zien hoeveel schilderachtiger de stad er in het laatst van de 18e eeuw nog moet hebben uitgezien. Behalve de 4 stadspoorten, stellen deze tekeningen voor: het Blok- en Tuchthuis, de Vismarkt, de Kanselarij en het St. Anthony Gasthuis.

Wie hier meer over wil lezen, kan gemakkelijk in een onzer bibliotheken ter leen vragen de werken over Leeuwarden van onzen vroegeren stadsarchivaris W. Eekhoff of van onze tegenwoordige archivaresse mejuffrouw R. Visscher.

Een aandachtige beschouwing echter van deze kleine tentoonstelling is reeds voldoende om den wandelaar in en buiten de stad op vele geschiedkundige bijzonderheden attent te maken, die hem anders zouden ontgaan en die zijne wandeling zeker interessanter zullen maken.

N.O.

Leeuwarder Courant,
08-02-1921